

Josip Kalaica, *Razmijenjeni iz bugojanskog logora "Stadion" 19. 3. 1994. : 20 godina poslije* (Mostar: Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, 2014), 519 str.

Središnja tema knjige opis je zločina postrojba Armije Bosne i Hercegovine (Armija BiH) nad Hrvatima Bugojna, od likvidacija do organiziranja logora za zarobljene Hrvate, među kojima su uglavnom bili pripadnici Hrvatskoga vijeća obrane (HVO). S druge strane, možemo reći da je ovo i svojevrsno autobiografsko djelo jer je autor i sam bio zatočenik bugojanskoga logora "Stadion", koji je organizirala Armija BiH. Knjiga je nastala na temelju raznih iskaza svjedoka i logoraša o zločinima Armije BiH nad Hrvatima u Bugojnu, dokumentaciji Armije BiH, dokumentaciji Ministarstva obrane Hrvatske Republike Herceg-Bosne te ostaloj dokumentaciji. Sadrži i brojne fotografije.

Knjiga se sastoji od predgovora, uvoda, priloga s podnaslovom i 11 poglavlja. Na početku, pod naslovom "Prilozi" (str. 11 – 15), autor je u tabelarnom prikazu evidentirao i popisao 56 logora i zatvora pod nadzorom Armije BiH na području općina Bugojno, Gornji Vakuf, Donji Vakuf i Uskoplje. U nastavku je tabelarni pregled logora u kojima su hrvatske logoraše kao prisilnu radnu snagu vodili i na prvu crtu bojišta, gdje su morali kopati rovove i obavljati druge fizičke poslove. Slijedi faksimil dnevnika Dževada Mlaće, koji je obnašao dužnost predsjednika Ratnoga predsjedništva Bugojna (pripadnik Stranke demokratske akcije). Na faksimilu se vidi da je na 15. sjednici Ratnoga predsjedništva Bugojna, 22. srpnja 1993., donesena sljedeća odluka: "Ne smijemo imati zvanično zarobljenih civila, a tajno ekstremni dio zarobljenih Hrvata treba da se likvidira." Dalje se u tekstu knjige nalazi slika osobnoga kartona i certifikata. Zatočenik bi osobni karton dobivao na dan popisa Međunarodnoga Crvenog križa, nakon njegove popune. Zatim bi popunjeni obrazac s osobnim podacima zatočenika ostajao u evidenciji Međunarodnoga Crvenog križa. Certifikat je zatočenik dobivao nakon razmjene od Međunarodnoga Crvenog križa. Autor je pod priloge umetnuo dva portreta, vlastiti i Stipice Šistova. Portrete je grafitnom tehnikom na papiru napravio logoraš Stipo Strinić Buco unutar logora "Stadion".

U prvom poglavlju, "Presude osuđenima za ratni zločin nad Hrvatima Bugojna" (str. 17 – 34), autor donosi poimenični popis i faksimile presuda sa suda BiH za osmoricu pripadnika Armije BiH. U presudama se navodi likvidacija hrvatskih logoraša, iznesene su optužbe zbog širokog raspona fizičkoga i psihičkoga zlostavljanja hrvatskih logoraša na području Bugojna. Osmorica pripadnika Armije BiH, počinitelji zločina nad hrvatskim logorašima, osuđena su na ukupno 43 godine zatvora.

U drugom je poglavlju pod naslovom "Slike logora" (str. 35 – 44) 14 fotografija logora za Hrvate u Bugojnu. Ispod svake fotografije stoji naziv logora i kratko objašnjenje kakvim su vrstama mučenja i likvidacija pripadnici Armije BiH podvrgavali hrvatske logoraše. Logor "Stadion" u Bugojnu bio je najveći logor za Hrvate pod kontrolom pripadnika Armije BiH.

U trećem poglavlju, "Ubijeni zatočnici" (str. 45 – 95), autor je u tekst uključio raznu dokumentaciju Komisije za identifikaciju poginulih osoba Federacije BiH, dokumente Armije BiH, Operativne grupe "Zapad", dokument pod naslovom "Izveštaj i pogibija Željka Tabakovića pripadnika HVO-a", nastao krajem studenoga 1993., dokumentaciju protokola za identifikaciju posmrtnih ostataka pripadnika HVO-a, ra-

zne zapisnike s ekshumacija i identifikacija Hrvata koji su prethodno bili zatočeni u Bugojnu, liječnička izvješća Medicinskoga fakulteta u Splitu, fotografije pronađenih posmrtnih ostataka tijela hrvatskih logoraša i mjesta ekshumacija. Svakako najvredniji dio ovoga poglavlja iskazi su svjedoka koji su proživjeli potresna i dramatična zarobljavanja članova obitelji, prijatelja i susjeda od strane pripadnika Armije BiH u ljeto 1993. godine. Autor je većinu iskaza pribavio sam, intervjuirajući svjedoke tih događaja. Svjedočenja govore o načinima na koje su pojedini pripadnici Armije BiH fizički i psihički zlostavljali Hrvate u Bugojnu koje su zarobili te neke od njih likvidirali.

U četvrtom poglavlju, "Ranjeni i premlaćeni zatočeni" (str. 96 – 104), autor je u tekst uvrstio dokumentaciju medicinskih nalaza, iskaz stražara bugojanskoga logora "Stadion" Mensuda Telbiza 11. studenoga 1994. Policijskoj stanici u Livnu o premlaćivanju hrvatskih logoraša te fotografije koje govore više od riječi kako su pripadnici Armije BiH mučili zatočene Hrvate u Bugojnu.

U petom poglavlju, "Slike razmjene zatočenika 19. ožujka 1994." (str. 105 – 110), nalazi se osam fotografija bugojanskoga logora "Stadion" na kojima se vidi kako se odvijala razmjena zatočenika 19. ožujka 1994. godine.

U šestom je poglavlju, "Dokumenti Armije BiH vezani za zatočenike" (str. 111 – 128), više od desetak dokumenata u kojima se donosi tabelarni prikaz zarobljenih vojnih policajaca HVO-a, pripadnika HVO-a različitih specijalnosti i poimenični popis zarobljenih bojovnika 104. brigade HVO-a "Eugen Kvaternik". U jednom izvješću komande Operativne grupe "Zapad" od 19. rujna 1993. komandi 3. korpusa Armije BiH stoji da je zarobljeno 479 pripadnika HVO-a, od kojih je 383 imalo status ratnih vojnih zarobljenika, zatim se u dokumentu kaže da 23 zatočenika HVO-a Bugojno "zbog težine počinjenih djela imaju poseban tretman", a o ostalim pripadnicima ne nalazimo faksimile Armije BiH u knjizi.

U sedmom poglavlju, "Dokumenti vezani za razmjenu" (str. 129 – 144), nalaze se izvješća Hrvatske Republike Herceg-Bosne, dokumenti UNPROFOR-a te tabelarni poimenični popis ukupno 294 razmijenjena zatočenika bugojanskoga logora "Stadion" na dan 19. ožujka 1994. godine.

U osmom poglavlju, "Razmijenjeni 19. ožujka 1994." (str. 145 – 440), nalazi se poimenični popis 294 hrvatska logoraša bugojanskoga logora "Stadion". Donose se osnovni podaci o svakom logorašu (rođenje, školovanje i broj certifikata pod kojim ga je registrirao Međunarodni Crveni križ), podaci o logorima Armije BiH u kojima su bili zatočeni, na koji su način tijekom zatočeništva maltretirani, osobe koje su logoraša premlaćivale, mjesta na kojima je prisilno kopao rovove na prvoj crti bojišta, mjesta na kojima je iskopavao i ukopavao mrtve te dvije fotografije – iz vremena prije ili tijekom Domovinskoga rata te fotografiju 20 godina nakon što je bio zatočen.

Autor u devetom poglavlju pod naslovom "Tabelarni popis zatočenih Hrvata u Bugojnu od pripadnika Armije BiH" (str. 441 – 504) donosi poimenični popis hrvatskih logoraša, mjesta zatočenja i naziv logora, zatim stupac u kojem stoji je li taj zatočenik bio maltretiran, ranjen ili ubijen, stupac gdje piše kada je osoba razmijenjena i stupac s imenom i prezimenom odgovorne osobe koja ga je zlostavljala. Ukupno je na popisu hrvatskih logoraša Bugojna pod nadzorom pripadnika Armije BiH 1081 osoba.

Deseto poglavlje nosi naslov "Tabelarni popis zatočenih Hrvata Bugojna od pripadnika Vojske Republike Srpske" (str. 505 – 510). Postrojbe Armije BiH napale su

snage HVO-a u Bugojnu 18. srpnja 1993. te zauzimale dio po dio grada. U strahu od nadolazećih postrojbi Armije BiH, iz Bugojna se iselilo između 15 i 16 tisuća Hrvata. Manji broj Hrvata, oko 550 osoba, ostao je u Bugojnu. Od Hrvata koji su ostali mnogi su bježali u panici te su ih zarobili pripadnici Vojske Republike Srpske i smjestili u svoje logore. Autor donosi i poimenični popis hrvatskih logoraša, mjesta zatočenja i naziv logora, zatim stupac gdje stoji je li se radilo o mlaćenju, ranjavanju ili ubijanju. Vojska Republike Srpske ukupno je zatočila 205 Hrvata iz Bugojna.

U posljednjem, jedanaestom poglavlju, pod naslovom "Stražari i odgovorne osobe u logorima" (str. 511 – 515), autor donosi poimenični popis stražara i odgovornih osoba u logorima. Riječ je o Bošnjacima pripadnicima Armije BiH iz Bugojna. Ukupno ih je spomenuto 165.

Na kraju knjige nalazi se dio "Iz recenzija" (str. 517 – 518) i "Kazalo" (str. 519).

Autor je precizno i nepristrano dokumentirao zločin koji su postrojbe Armije BiH provele nad Hrvatima Bugojna, kojemu je i osobno svjedočio. Već u uvodu ističe da "nije tužitelj niti sudac", a glavni mu je motiv za pisanje knjige bio činjenično prikazati stradanja Hrvata koje su pripadnici Armije BiH zatočili u logorima u Bugojnu. Kada je riječ o broju ljudi koji su prošli kroz logore u Bugojnu i izvan njega te osoba koje su činile nasilja nad logorašima i likvidirale ih, knjiga ne daje konačan popis ni jednih ni drugih. Utvrditi precizan broj te napraviti takvu evidenciju nemoguće je bez sustavnog istraživanja povjesničara koji se bave tom temom. Stoga je ova knjiga Josipa Kalaice ujedno i prvi pothvat za upoznavanje šire javnosti s činjenicama o stradanju Hrvata u Bugojnu u Domovinskom ratu u BiH.

HRVOJE MANDIĆ

Elvis Orbanić, *Rudolf Zafran i vjerski život župe Žminj (1946. – 1963.)* (Žminj: "Josip Turčinović"; Župa Žminj, 2014), 96 str.

Iz pera mladog, ali već etabliranog povjesničara doc. dr. sc. Elvise Orbanića izišla je knjižica koja ocrtava djelovanje župnika Rudolfa Zafrana i vjersko stanje žminjske župe "u naročito zgusnutim i nemilim vremenima rata i opasnoga, a u najmanju ruku neugodnog mira u ranome poraću". Iako je autor po vokaciji istraživač ranonovovjekovne, u prvom redu crkvene povijesti, znalacki, naravno, uz iscrpno slijeđenje pisanih vrela, primjenjuje metodu usmene predaje povijesti (eng. *oral history*), a njihovom kombinacijom stvara potpuniju sliku ratnih godina i poraća na Žminjštini te ovaj rad stavlja na razinu metodološke uzornosti i izvrsnosti.

Na 96 stranica autor opisuje djelovanje vlč. Rudolfa Zafrana, najprije u Sv. Mateju (Cere), gdje od 1940. obavlja dužnost kapelana te upravitelja župe Sveti Ivanac. U toj će službi ostati do 1946., kada biva imenovan župnim upraviteljem župe sv. Mihovila u Žminju. U toj će župi dužnost, ponajprije župnoga upravitelja, a potom župnika, obavljati sljedećih 17 godina, do 1963., kada se seli u Slavinu kraj Postojne. Izrazito teške posljednje godine rata proveo je u Sv. Mateju, svjedočeći kršćansku ljubav i humanističke vrijednosti, nastojeći pomoći svakom čovjeku, lišen bilo kakve ideološke isključivosti jer je "jedino važno u onim ratnim vremenima spasiti čovjeku život". U Žminju ga je dočekala "proširena neimaština, osakaćene obitelji, porušeni domovi". Župni je